
**ՎԱՆԱԶՈՐԻ ԿԱՆԱՆՑ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ
ՀՈՍՔԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ՄԵԼԻՆԵ ՂԱՐԱՔԵՇԻՇՅԱՆ

Գենդերային հետազոտությունները տարիներ շարունակ չեն կորցնում իրենց կարևորությունն ու արդիականությունը: «Մեր կյանքի բազմաթիվ ոլորտներ, ներառյալ ընտանիքը, կրթությունը, տնտեսությունը, սեքսուալությունը, կառուցվում են գենդերային սկզբունքների հիման վրա և բախվում են կոնֆլիկտների, բազմազան տարբերությունների և առավելությունների հետ»¹:

Այդ ոլորտների շարքին կարելի է դասել նաև միգրացիան, քանի որ այն շաղկապված է գենդերային հիմնահարցերի հետ: «Միջազգային միգրացիոն գործընթացներում կանանց անտեսված լինելը չի համապատասխանում իրականությանը: Կանայք հատում են միջպետական սահմանը և միգրացիայի են դիմում գրեթե նույն արագությամբ, ինչպես տղամարդիկ»²: Միջազգային միգրացիայի տեսաբաններից Ռավենշտայնն անգամ նշում է. «Կինն ավելի հզոր միգրանտ է, քան տղամարդը»³: XX դարի միգրացիոն հետազոտությունների մեծ մասը վերաբերում էր տղամարդկանց միգրացիային. կանայք համարվում էին պասիվ դերակատարներ: 1970-1980-ական թվականներից սկսեցին հրապարակվել ուսումնասիրություններ, որտեղ կարևորվում էին միգրացիոն հոսքերում կանանց դերը և կին միգրանտների առանձնահատկությունները⁴: Այս առումով անմասն չմնաց ՀՀ-ն, սակայն միգրացիոն հոսքերում կանանց գործունեությունը և նշանակությունը ուսումնասիրվում են հիմնականում ավանդական մոտեցումներով՝ «ձգող» և «վանող» գործոնները քննելով, որը, տնտեսական, քաղաքական, մշակութային, պատմական, հոգեբանական, կոնֆլիկտաբանական և մի շարք այլ գործոնների հետ մեկտեղ առավելություն տալով սոցիալ-տնտեսական

¹ **Glenn, E. N.** The Social Construction and Institutionalization of Gender and Race: An Integrative framework. In *Revisioning Gender*. Ed. M. M. Ferre, J. Lorber and B. B. Hess. Thousand Oaks, CA: Sage Publication. 1999. Pp-5.

² **De Laet, D. L.** Introduction: The Invisibility of Women in Scholarship on International Migration. In *Gender and Immigration*. Ed. G. A. Kelson and D. DeLaet. New York: New York University Press. 1999. Pp-13.

³ **Ravenstein, E. G.** The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 48(2): 1885. Pp- 196.

⁴ Տե՛ս **Donato, K. M.** Understanding U.S. Immigration: Why Some Countries Send Women and Others Send Men. In *Seeking Common Ground Multidisciplinary Studies of Immigrant Women in the United States*. Ed. D. Gabaccia. Westport, CT: Greenwood Press. 1992:

գործոններին (մասնավորապես ընդունող և դոնոր երկրների միջև աշխատուժի պահանջարկի անհավասարակշռությանը), անտեսում էր սոցիալական և ցանցային գործոնների ուսումնասիրությունը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ-ում միգրացիոն գործունեությունը հիմնականում կապում են տղամարդկանց հետ, սակայն գլոբալացման գործընթացների ազդեցության ներքո անգամ հայկական ավանդական ընտանիքներում փոփոխությունների են ենթարկվում ազգային արժեքները և պատկերացումները, և հայ կինը հատում է սահմանները՝ աշխատանք գտնելու և ընտանիքը պահելու համար: Վերջին ժամանակաշրջանում միգրացիոն ուսումնասիրությունները վկայում են, որ կանանց ընդգրկվածությունը միգրացիոն հոսքերում աստիճանաբար մեծանում է: Այսպես՝ 2002-2004 թթ. Հայաստանում աշխատանքային կին միգրանտների թիվը կազմել է 6.5 %, 2005-2007 թթ.՝ 14.1 %⁵: Վանաձորում 2013 թ.-ին աշխատանքային կին միգրանտների թիվը կազմել է 9% (մարզերում ավելի շատ են պահպանվում ավանդական պատկերացումները, իսկ մայրաքաղաքը ավելի արագ է իր վրա կրում գլոբալացման գործընթացների ազդեցությունը): Փոփոխությունների են ենթարկվում ոչ միայն ծավալները, այլև միգրացիայի դիմելու ձևերը: Եթե հայ կին միգրանտները նախկինում հիմնականում միգրացիայի էին դիմում ընտանիքի անդամների կամ բարեկամների հետ, ապա այսօր գնալով մեծանում է միայնակ կին միգրանտների թիվը, որոնք, արտագնա աշխատանքի միջոցով իրենց ընտանիքի ֆինանսական խնդիրները հոգալով, նպաստում են միգրացիոն հոսքերի ընդլայնմանը: Այս ամենն իր ազդեցությունն է ունենում նաև ընտանիքում կանանց դերի, ազգային արժեհամակարգի վրա:

Աշխատանքի նպատակն է ավանդական մոտեցումների հետ մեկտեղ սոցիոլոգիական տեսանկյունից նկարագրել սոցիալական ցանցային այն գործոնները, որոնք ազդում են կանանց կայուն միգրացիոն հոսքերի ձևավորման ու գործառության վրա: Այդ նպատակով իրականացվել է համալիր սոցիոլոգիական հետազոտություն, որտեղ կիրառվել են քանակական և որակական մեթոդներ: Վանաձոր քաղաքում իրականացվել է քանակական հարցում 2013 թ. գարնանը: Ընտրանքային համախմբությունն ընդգրկել է 1054 տնային տնտեսություն: Այս ծավալը հնարավորություն է տալիս ապահովել 3 % սահմանային սխալ՝ 5 % նշանակելիության մակարդակի համար: Նաև իրականացվել է խորին հարցազրույց վանաձորյան 15 կին միգրանտների հետ՝ ընդգրկող «ձևակույտի» մեթոդով: Հետազոտության հիմնական նպատակներն էին՝ պարզել միգրացիոն հոսքերի կառուցվածքային բնութագրերը,

⁵ St' u «Migration and skills in Armenia: Results of the 2011-2012 migration survey on the relationship between skills, migration and development». CRRC. European Training Foundation 2013, էջ 8:

մասնավորապես կին և տղամարդ միգրանտների տոկոսային հարաբերակցությունը, սեռատարիքային կազմը, ինչպես նաև՝ կանանց միգրացիոն հոսքերի ձևավորման և գործառույթյան մեխանիզմները, միգրանտ կանանց հիմնական խնդիրները և միգրացիայի հետևանքները:

Անդրադառնալով հետազոտության արդյունքներին՝ պետք է նշենք, որ ձևավորվել են կայուն գործող մի շարք միգրացիոն հոսքեր կոնկրետ ուղղություններով, որոնք սկսում են ստանալ տրանսազգային բնութագրեր: Սույն հոսքերի շրջանակներում իրականացվում են կին միգրանտների շրջաբերական տեղաշարժեր: Հետազոտությունները վկայում են, որ կանանց վանաձորյան միգրացիոն հոսքերը նախ և առաջ ուղղված են դեպի Թուրքիա, Մոսկվա (մասնավորապես՝ Ռամենսկի տարածաշրջան), Սոչի, Իվանովո, Ստավրոպոլ և Կրասնոդար:

Ամենամեծ բաժինն ընկնում է Թուրքիային: Համապատասխան ուղղությամբ միգրացիոն հոսքերը կարելի է դասել և՛ ճոճանակային (տևողությունը մինչև մեկ ամիս), և՛ սեզոնային (տևողությունը տատանվում է մեկ ամսից մինչև մեկ տարի) միգրացիայի դասերին, որտեղ սեզոնային միգրանտների զբաղվածության հիմնական ոլորտը առևտուրն է:

Կանանց՝ Վանաձոր - Թուրքիա միգրացիոն հոսքերի ստեղծմանը նպաստում են նաև Վանաձորում գործող միջնորդները, որոնք կանանց խումբ են հավաքում Թուրքիայում մաքրման աշխատանքներ, մեծերի և երեխաների խնամք, մարմնավաճառություն, ինչպես նաև մի շարք այլ ցածրակարգ աշխատանքներ իրականացնելու համար: Միջնորդները նախապես հոգում են միգրանտների ճանապարհաձախսը և կացության, աշխատանքի տեղավորման խնդիրները՝ կնքելով ոչ ձևական պայմանագիր՝ աշխատավարձի համապատասխան տոկոսը ստանալու մասին: Վանաձորի մի քանի հեռուստատալիքների («Լոռի TV», «Միգ TV») «վազող տողի», ինչպես նաև արդեն իսկ այդ հոսքերի մեջ ընդգրկված միգրանտների միջոցով միջնորդներն իրենց ծառայությունների մասին տեղեկացնում են բնակչությանը և ընդլայնում իրենց գործունեության ծավալները:

Առանձնահատուկ տեղ են գրավում Վանաձորից դեպի Ռամենսկ և Իվանովո կանանց հոսքերը, որ կարելի է դասել սեզոնային միգրացիայի դասին: Տվյալ ուղղություններով կանանց հոսքերը պայմանավորված են մի շարք գործոններով: Առաջինը այդ տարածաշրջաններում երկու երկրների գործատուների միջև առկա ոչ ձևական համաձայնությունն է. այդ տարածաշրջան են գործուղվում Վանաձորի կարի գործարաններում աշխատող կարող բանվորուհիները՝ որպես «էժան աշխատուժ»: Ճանապարհի և նախնական մյուս ծախսերը հոգում են Վանաձորի կարի արտադրամասերի տնօրենները՝ պայմանավորվածությամբ, որ վերադառնալուց հետո միգրանտները պետք է վճարեն իրենց աշխատավարձի որոշակի տոկոսը:

Հարկ է նշել, որ Իվանովոն հայտնի է որպես «Ռուսաստանի տեքստիլային մայրաքաղաք», հետևաբար ակնհայտ է դառնում հենց այս մասնագետների հոսքի պատճառը: Այս ամենը վկայում է այն մասին, որ Վանաձորից կանանց միգրացիոն հոսքերի ձևավորմանը նպաստում են նաև արտերկրյա կազմակերպությունները, որոնք ուղղակի թե անուղղակի նպաստում են Վանաձորում համապատասխան ենթակառուցվածքների և միգրացիոն ցանցերի ձևավորմանը:

Վանաձորի կանանց միգրացիոն հոսքերը ձևավորվում են նաև սոցիալական ցանցային գործոններով, այսինքն՝ ազգակցական - բարեկամական կապերի հիման վրա, որոնք պայմանավորում են միգրացիայի ուղղությունները և հաճախականությունը: Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ առկա է նաև որոշակի կապ կանանց միգրացիոն հոսքերի և համապատասխան երկրում բարեկամական-սոցիալական կապերի միջև: Արտերկրում բարեկամները սոցիալական կապիտալի դերում են հանդես գալիս, և կին միգրանտներից շատերը ոչ միայն ֆինանսական աջակցություն են ստանում, այլև իրենց ավելի պաշտպանված և անվտանգ են զգում, կրճատում են ռիսկերի զգալի մասը:

Վերը նշված օրինակները վկայում են այն մասին, որ Վանաձորում գործում են ոչ ձևական կազմակերպություններ, որոնք արդեն ձևավորված ենթակառուցվածքների միջոցով կանանց ընդգրկում են արտագնա աշխատանքի մեջ՝ ընդլայնելով կանանց միգրացիոն ցանցերը և առաջացնելով միգրացիայի նոր ուղղություններ:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ մեկ անգամ գնացած և վերադարձած կին միգրանտների մի մասը շրջապատի կանանց սկսում է ներգրավել՝ այսպիսով աստիճանաբար ընդլայնելով միգրացիոն ցանցը:

Հետաքրքրական է, որ կին միգրանտներն ավելի մեծ թվով մարդկանց են ներգրավում արտագնա գործունեության մեջ, քան տղամարդիկ: Կանայք ավելի շատ բարեկամական սոցիալական ցանցերի ընդլայնման են նպաստում, իսկ տղամարդիկ՝ և՛ բարեկամական, և՛ ընկերական: Սա վկայում է այն մասին, որ կին միգրանտների թվաքանակի աճը կարող է ավելի արագացնել արտագաղթը, իսկ ինչպես վկայում են վերը նշված ցուցանիշները, միգրացիայի ֆեմինիզացման գործընթացները սկսվել են նաև ՀՀ-ում:

Կին միգրանտները նպաստում են այնպիսի միգրացիոն հոսքերի ձևավորմանը, ինչպիսիք են «մայր-դուստր», «մայր-որդի» ցանցերը: Ի տարբերություն տղամարդ միգրանտների, որոնք մեծ մասամբ միգրացիայի մեջ ներգրավում են տղաներին, կին միգրանտները երկու սեռի երեխաներին էլ, որպես կանոն, ներքաշում են միգրացիոն ցանցի մեջ, որը ևս մեկ անգամ ապացուցում է, որ կին միգրանտներն

ավելի են արագացնում միգրացիոն ցանցերի ընդլայնումը:

Անդրադառնալով կին միգրանտների կրթական մակարդակին՝ կարող ենք եզրակացնել, որ մեծ մասը ունի միջին մասնագիտական կրթություն, և շատ ավելի քիչ տոկոսը՝ բարձրագույն: Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ կանանց աշխատանքային միգրացիոն հոսքերը կարելի է բաժանել երկու հիմնական տեսակների՝ անմիջական, որն իրականացվում է անմիջապես Վանաձորից, և տարանցիկ, որն իրականացվում է «Վանաձոր - Երևան - արտերկիր» երթուղով: Կանանց աշխատանքային միգրացիոն հոսքերում ընդգրկվածների գերակշիռ մասը քառասունն անց կանայք են: Տարանցիկ միգրացիոն հոսքերում ավելի մեծ է բարձրագույն կրթությունն ստացած երիտասարդ միգրանտների թիվը: Կարելի է նշել, որ անմիջական միգրացիոն հոսքերը ավելի շատ նպաստում են «մասնագետների» և «ցածրակարգ աշխատուժի» արտահոսքին, իսկ տարանցիկները՝ «ուղեղների» և «մասնագետների» արտահոսքին:

Արտաքին աշխատանքային միգրացիոն հոսքերը, ըստ տեղափոխման հաճախականության, կարելի է բաժանել երեք հիմնական տեսակների՝ երկարաժամկետ (մեկ տարուց ավել), սեզոնային (մինչև մեկ տարի) և ճոճանակային (մինչև մեկ ամիս): Վանաձորի կանանց միգրացիոն հոսքերի մեծ մասը ճոճանակային միգրանտներն են, և շատ ավելի քիչ տոկոսը՝ սեզոնային և մշտական միգրանտները: Ճոճանակային միգրացիայի որոշ մասը աստճանաբար վերածվում է սեզոնայինի և այնուհետև՝ մշտականի: Անգամ Վանաձորում, որտեղ, մայրաքաղաքի հետ համեմատած, ավելի շատ են պահպանվում հայկական ավանդական պատկերացումները և դերերը, կան ընտանիքներ, որտեղ տղամարդիկ են լքվածի կարգավիճակում. կանայք, ընդգրկվելով միգրացիոն հոսքերի մեջ և աստիճանաբար երեխաներին ընդգրկելով, մշտական բնակություն են հաստատում արտերկրում՝ տղամարդկանց թողնելով ՀՀ-ում: Այս ամենը վկայում է այն մասին, որ միգրացիոն հոսքերի մեջ կանանց ընդգրկվածությունը նպաստում է ընտանիքներում ավանդական դերերի փոփոխմանը, որոշ ընտանիքների քայքայմանը: Վերը թվարկված փոփոխությունները կարող են լինել կանանց միգրացիայի ոչ միայն հետևանք, այլ պատճառ: Ամուսնալուծությունները և ընտանիքում կանանց ու տղամարդկանց դերերի փոփոխությունները կարող են դառնալ միգրացիոն հոսքերի մեջ կանանց ներգրավման հիմք: Այս ամենի հետ մեկտեղ՝ մի շարք ընտանիքներում կանայք են հանդես գալիս ֆինանսական կարիքները հոգացողի և ընտանիքը պահողի դերում:

Միգրացիոն գործընթացներում ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց ընդգրկվածությունը ծնում է բազմաթիվ խնդիրներ, որոնցից մի քանիսը վերը նշվեցին: Կին միգրանտների մեջ ևս մեծ թիվ են կազ-

մում արտերկրում անօրինական ճանապարհով աշխատող կանայք, որոնք, չունենալով համապատասխան գրանցում և աշխատանքի թույլտվություն, քիչ են վարձատրվում կամ ընդհանրապես չեն վարձատրվում: Նման իրավիճակներում մեծ մասամբ հայտնվում են միջնորդների կամ ՁԼՄ-ի միջոցով միգրացիոն հոսքերի մեջ ընդգրկվածները: Հետաքրքրական է այն հանգամանքը, որ քանիցս խաբեության գոհ դարձած կին միգրանտները չեն հուսահատվում և փնտրում են ուղիներ՝ արտերկրում աշխատանք գտնելու: Այս ամենը խոսում է այն մասին, որ միգրացիոն ցանցում ընդգրկվածությունն անգամ կարող է «կախվածություն» առաջացնել և դառնալ կենսակերպ:

Այսպիսով, ըստ մեր հետազոտությունների արդյունքների կարող ենք փաստել, որ կանանց աշխատանքային միգրացիան իր ուրույն տեղն է զբաղեցրել վանաձորյան արտագնա աշխատանքային հոսքերում: Այն իր ազդեցությունն է ունենում ընտանիքի դերային կառուցվածքի, կին միգրանտների արժեքային համակարգի վրա: Այն նաև ռիսկային գործոն է արտագնա աշխատանքով զբաղվող կանանց համար: Չնայած դրան՝ ստեղծվել են մի շարք պայմաններ, որոնք նվազեցնում են նշված գործոնների ազդեցությունը: Նշենք, որ միգրացիայի սոցիալական կարևորագույն գործոններից է միգրացիոն ենթակառուցվածքների մեջ կին միգրանտների ընդգրկվածությունը: Որպես կանոն՝ միգրացիոն գործընթացների մեջ ընդգրկված կին միգրանտներն արդեն ունեն միգրացիոն փորձ, որի շնորհիվ նրանք ընդլայնում են առկա միգրացիոն հոսքերը: Կին միգրանտների մեծ մասն ունի նաև բարեկամներ կամ ծանոթներ համապատասխան երկրում, որոնք կրճատում են միգրացիոն ռիսկերը: Ենթակառուցվածքների, միգրանտների սոցիալական կապերի և միգրանտների տրանսակցիաների միջոցով աստիճանաբար ձևավորվում են կայուն միգրացիոն ցանցեր, որոնք ապահովում են միգրացիոն տեղաշարժերը, սակայն միգրացիան դարձնում են բարդ և դժվար կառավարելի:

Բանալի բառեր - *միգրացիա, կանանց միգրացիոն հոսք, տղամարդկանց միգրացիոն հոսք, միգրացիոն ցանց*

МЕЛИНЕ КАРАКЕШИШЯН – Особенности женских трудовых миграционных потоков из г. Ванадзора. – В работе приведены социальные характеристики трудовых миграционных потоков женщин из Ванадзора. На основе количественных и качественных опросов, проведенных там весной 2013 г., анализируется демографическая структура, величина, причины и последствия женской трудовой миграции, а также её влияние на перемену традиционных семейных ролей. Особое место уделено женским миграционным сетям в этом городе, которые формируются в результате миграционных потоков и инфраструктур и способствуют увеличению объёмов внешней трудовой миграции. Кроме того, разобраны различия между женскими и мужскими социальными потоками из Ванадзора.

Ключевые слова: миграция, женский миграционный поток, мужской миграционный поток, миграционная сеть

MELINE GHARAKESHISHYAN – *Features of Women External Labor Migration Flows from Vanadzor.* – In the article, the social characteristics of external labor migration flows of women from Vanadzor are touched upon. The demographic structure, magnitude, causes and consequences of women labor migration, as well as their influence on the change of traditional family roles are analyzed in the following article, based on the results of quantitative and qualitative surveys conducted in spring 2013 in Vanadzor. A great attention is paid to Vanadzor women migration networks that are formed as a result of migration flows and infrastructure and which increase the volume of external labor migration. The differences between Vanadzor male and female social streams are also touched upon in this article.

Key words: migration, women migration flows, men migration flows, migration network